

Vlaanderen
is erfgoed

Opheffingsdossier

Parochiekerk Sint-Servatius met oud
kerkhof en omheiningsmuur in Wemmel

Cultuurhistorisch landschap

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Opheffingsdossier:

Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur,
Wemmel, Steenweg op Merchtem 93 – cultuurhistorisch landschap
(opheffing)

Onderwerp

Benaming: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur

Adres of ligging: Steenweg op Merchtem 93, Wemmel

Dossier

Type dossier: opheffingsdossier (Gehele opheffing)

Dossiernummer: 4.001/23102/110.1

Bescherming

Beschermd als: cultuurhistorisch landschap

Beschermingsbesluit: regentsbesluit van 24 september 1947

URI Besluitendatabank Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/besluiten/202>

Inventaris Onroerend Erfgoed

URI Inventaris Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/1476>

Samenvatting

De bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur wordt opgeheven. Door de heraanleg van de kerkheuvel en omgeving in 2018 is de kerkhofmuur verdwenen en het uitzicht zodanig gewijzigd dat de erfgoedwaarden volledig verloren zijn gegaan.

Datum

Datum: 4/04/2023

INHOUDSTAFEL

1.	Aanleiding tot opmaak van het dossier	4
2.	Beschrijvend gedeelte	4
2.1.	Ruimtelijke context.....	4
2.2.	Historiek van het beschermde goed	4
2.3.	Historiek van het beschermings- en beheerdossier	5
2.3.1.	Bescherming als cultuurhistorisch landschap (1947)	5
2.3.2.	Verval kerkhofmuur en opmaak landschapsbeheerplan (2008-2014)	5
2.3.3.	Heraanleg kerkomgeving en sloop kerkhofmuur (2015-2018)	6
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	6
2.5.	Juridische toestand	7
2.5.1.	Adres en kadaster	7
2.5.2.	Onroerend erfgoed	7
2.5.3.	Omgeving	7
3.	Evaluerend gedeelte	7
3.1.	Evaluatie van de opheffing van de bescherming	7
3.2.	Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan	8
3.3.	Motivering van de afbakening van de opheffing	8
4.	Bronnen	8
4.1.	Archieven	8
4.2.	Digitale bronnen.....	8
4.3.	Publicaties	9
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	9
5.1.	Omgevingsplan	9
5.2.	Fotobijlage	9

1. AANLEIDING TOT OPMAAK VAN HET DOSSIER

Dit is het inhoudelijk dossier bij het opheffingsbesluit van de parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningmuur in Wommel. De opheffing van de bescherming kadert in de evaluatie van het beschermde erfgoedbestand, zoals ingeschreven in de Beleidsnota Onroerend Erfgoed (2019-2024) van minister Matthias Diependaele.

De bescherming van de parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningmuur werd onderzocht in het project 'snelle screening' (2021-2022). Deze snelle screening had als doel om op een termijn van anderhalf jaar die beschermingen te detecteren die vandaag overduidelijk niet meer aan de hedendaagse selectiecriteria voor bescherming voldoen. Met uitzondering van de stedenbouwkundige ensembles en het archeologisch en varend erfgoed, werd het volledige beschermde bestand gescreend.

Dit dossier betreft de volledige opheffing van de bescherming als cultuurhistorisch landschap van de parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningmuur.

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Ruimtelijke context

De parochiekerk Sint-Servatius ligt op een heuvel in het centrum van Wommel en markeert de historische dorpskern. De Sint-Servatiuskerk met het voormalige kerkhof en de kerkhofmuur werd bij regentsbesluit van 24 september 1947 beschermd als cultuurhistorisch landschap omwille van de esthetische waarde.

2.2. Historiek van het beschermde goed

De parochiekerk Sint-Servatius werd opgericht in de 7de-8ste eeuw binnen het Frankisch hofsysteem. Het stratenplan toont dat de kerk het centrale punt was waarrond het dorp zich heeft ontwikkeld. Vanaf circa 1100 kwam de parochie onder de abdij van Grimbergen.

De kerk werd meermaals geplunderd en hersteld en onderging verbouwingen in de 16de, 17de, 18de en 19de eeuw. De kerk is volledig opgetrokken uit lokale kalkzandsteen. In de westtoren werd Romeins bouw materiaal in de onderbouw hergebruikt. Het kerkhof was omgeven door een hoge keermuur¹.

Op de oudste figuratieve kaarten uit de 17de en 18de eeuw wordt de kerk afgebeeld ingeplant op een heuvel en met rondom het kerkhof afgeboord met een stenen muur. De ruimte binnen de muur wordt voorgesteld als groene zone en met een bomenrij. Ook op een bedevaartprentje uit de 19de eeuw is het kerkhof met de ommuring herkenbaar aanwezig².

De kerkhofmuur volgde het tracé zoals aangegeven op de Poppkaart. De Atlas der Buurtwegen duidt de weg rond de kerk aan als '*sentier tournant autour du cimétière*'. Rond 1931 werd het kerkhof rondom de kerk overgebracht naar de nieuwe begraafplaats buiten het centrum van Wommel. Tegelijk werd het voormalige kerkhof sterk ingekrompen en van een nieuwe keermuur voorzien rondom de groenzone³.

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2023: Parochiekerk Sint-Servatius met kerkhof [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/89977> (geraadpleegd 20 februari 2023).

² VERHASSELT Katelyn 2017: Beheersplan Onroerend Erfgoed. Sint-Servatiuskerk Wommel, Wommel.

³ GEMEENTE WEMMEL 2014: *Landschapsbeheerplan voor 'het landschap gevormd door de Sint-Servatiuskerk met het omliggend oud kerkhof en zijn omheiningmuur' en voor 'het geheel gevormd door het kasteel met zijn onmiddellijke omgeving' te Wommel*, Wommel.

Opheffingsdossier: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningmuur, cultuurhistorisch landschap

De kerk vormt nog steeds het uitgangspunt van de dorpsontwikkeling zoals af te lezen valt uit het stratenpatroon en de open ruimte rond de kerk.

2.3. Historiek van het beschermings- en beheerdossier

2.3.1. Bescherming als cultuurhistorisch landschap (1947)⁴

In 1946 werd door de dienst van de gouverneur een beschermingsaanvraag ingediend bij de KCML voor de kerk en het afgeschafte kerkhof met zijn omheiningmuren. De aanvraag gebeurde vanuit de bezorgdheid over het behoud van het afgeschafte kerkhof en de omheiningmuren in het licht van toekomstige wegenwerken en heraanleg van het dorpscentrum. De perimeter van de bescherming moest zich uitstrekken tot rondom de kerk om te beletten dat grootschalige werken het karakter van de kerkomgeving zouden schaden. In 1947 deed de KCML een voorstel voor bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Sint-Servatiuskerk en omgeving om te voorkomen dat ondoordachte werken of ongelukkige verwezenlijkingen het karakter van de monumentale kerk en zijn omgeving zouden schaden.

De parochiekerk Sint-Servatius werd op 12 februari 1947 beschermd als monument omwille van de oudheidkundige, artistieke en geschiedkundige waarde. Op 24 september 1947 werd de parochiekerk met oud kerkhof en omheiningmuur beschermd als cultuurhistorisch landschap omwille van de esthetische waarde. Het regentsbesluit vermeldt in Artikel 2:

“behoudens toelating, verleend overeenkomstig art. 6 der wet van 7 augustus 1931, is het verboden:

- 1°) werken uit te voeren, die het algemeen uitzicht van de kerk en het oud kerkhof zouden wijzigen;
- 2°) de omheiningmuur te slopen, et verbouwen of het uitzicht ervan te wijzigen;
- 3°) reclamepanelen of gelijk welke publiciteit aan te brengen.”

In 1978 voorzag de kerkfabriek een aantal restauratiewerken met inbegrip van een herziening van de afsluitmuur rond de kerk, de trappen en de beplanting. In haar advies hierop stelde de KCML dat de aanpak van de kerkhofmuur de aanleiding dient te zijn voor een heraanleg van het dorpsplein in zijn geheel.

Het beheerarchief bevat weinig tot geen informatie over uitgevoerde werken aan de kerkomgeving in de jaren 1980 en 1990.

2.3.2. Verval kerkhofmuur en opmaak landschapsbeheerplan (2008-2014)

In 2008 signaleerde de gemeente Wommel de nood voor een hoogdringend herstel van de kerkhofmuur omdat de keermuur begon over te hellen en er instortingsgevaar dreigde. De gemeente liet de muur stutten en gaf de opdracht tot de opmaak van een restauratiedossier. Aangezien de muur beschermd was als cultuurhistorisch landschap moest de premieaanvraag voor beheerwerken wachten op de goedkeuring van het landschapsbeheerplan. Het bestek in 2008 voor de restauratie van de kerkhofmuur voorzag in de afbraak en heropbouw van de volledige muur met optimaal hergebruik van het oorspronkelijk materiaal.

In 2011 werd de beheercommissie opgericht voor het landschapsbeheerplan. De verslagen van de beheercommissie uit 2011 vermelden dat de kerkhofmuur een project was binnen

⁴ Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Archief Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, Wommel, dossier Sint-Servatiuskerk.

Opheffingsdossier: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningmuur, cultuurhistorisch landschap

het landschapsbeheerplan⁵. Dit project had prioriteit en werd behandeld door de opdrachthoudende architect. Het schetsontwerp van 2012 voorzag echter in een nieuwe keerwand ter vervanging van de kerkhofmuur alsook nieuwe beplanting van de hellingen, de aanleg van hagen, een zitmuurtje etc. Het agentschap Onroerend Erfgoed stelde dat de beschermde kerkhofmuur kon verdwijnen op voorwaarde dat het nieuw ontwerp beter werd verantwoord. Er werd als mogelijke ontwerppiste voorgesteld te verwijzen naar de toestand zoals weergegeven op de 19de-eeuwse Poppkaart waarop te zien is dat de kerkheuvel oorspronkelijk een grotere oppervlakte innam. Het kerkhof was toen vermoedelijk nog aanwezig.

Op 19 december 2014 werd het landschapsbeheerplan Sint-Servatiuskerk en kasteel in Wommel bij ministerieel besluit goedgekeurd. Het landschapsbeheerplan stelde dat de omgeving van de kerk, met de bouw van een nieuwe kerkmuur om technische redenen een hoge prioriteit had. In het landschapsbeheerplan was de opmaak van het uitvoeringsdossier voor deze zone niet voorzien, maar het ontwerp was wel bindend voor het nog op te maken uitvoeringsdossier.

2.3.3. Heraanleg kerkomgeving en sloop kerkhofmuur (2015-2018)⁶

In 2015 gaf het agentschap Onroerend Erfgoed een gunstig preadvies op het voorontwerp van de kerkomgeving. Het ontwerp beoogde de afbraak van de muur en een vervanging door muurconstructies in beton. De kerkheuvel werd verbreed op basis van de historische oppervlakte. Het sierplantsoen rondom de kerk werd volledig gerooid maar de soortkeuze van bomen en heesters als beplanting van de heuvel moest nog bepaald worden.

In 2016 gaf Onroerend Erfgoed een gunstig advies voor de ontwerpaanvraag voor de kerkomgeving. In dit advies gaat Onroerend Erfgoed akkoord met de voorgestelde lage plantensoorten omdat ze het zicht behouden over de kerkheuvel naar de kerk.

In 2018 was de heraanleg van de kerkomgeving gerealiseerd.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit opheffingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 10 mei 2022. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de opheffing.

De parochiekerk Sint-Servatius ligt op een lichte verhevenheid in het historisch centrum en is via de Dokter H. Folletlaan visueel verbonden met het kasteel van Wommel.

Bij de heraanleg van de kerkomgeving in 2018 werd de kerkhofmuur uit de jaren 1930 gesloopt en vervangen door muurconstructies uit beton met bekleding in ruw gekloven blauwe hardsteen. De sierbeplanting rond de kerk werd verwijderd. De kerkheuvel met het oud kerkhof werd verbreed en heraangelegd in functie van toegankelijkheid en trage weggebruikers (toegang zonder trappen, fietsenstallingen). Hierdoor werd ook het stratenpatroon rondom de kerk licht gewijzigd. De taluds zijn beplant met lage heesters en sierbomen. Er werd één vrij opgaande boom in een plantvak voorzien.

⁵ GEMEENTE WEMMEL 2014: *Landschapsbeheerplan voor 'het landschap gevormd door de Sint-Servatiuskerk met het omliggend oud kerkhof en zijn omheiningmuur' en voor 'het geheel gevormd door het kasteel met zijn onmiddellijke omgeving' te Wommel*, [online],

<https://plannen.onroenderfgoed.be/plannen/20> (geraadpleegd 20 februari 2023).

⁶ Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Lopend Archief, Wommel, dossier 6903, Sint-Servatiuskerk.

Opheffingsdossier: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, cultuurhistorisch landschap

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Adres en kadaster

De parochiekerk bevindt zich in de Steenweg op Merchtem 93 in Wemmel op het perceel met de kadastrale gegevens: Wemmel, eerste afdeling, sectie A, perceelnummer 548A.

In het beschermingsbesluit van 24 september 1947 wordt dit kadastraal omschreven als: Wemmel, sectie A, perceelnummers 548 en 549C.

2.5.2. Onroerend erfgoed

Het beschermd onroerend erfgoed in de omgeving van het beschermd onroerend goed waar dit opheffingsdossier over gaat, wordt weergegeven op een omgevingsplan in bijlage bij dit opheffingsdossier.

- De Parochiekerk Sint-Servatius met kerkhof is als bouwkundig element opgenomen in de inventaris Onroerend Erfgoed <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/89977>
- De Parochiekerk Sint-Servatius is als waarneming opgenomen in de inventaris Onroerend Erfgoed <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3411>
- De Parochiekerk Sint-Servatius is beschermd als monument bij regentsbesluit van 12 februari 1947 <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/1471>
- De Parochiekerk Sint-Servatius met kerkhof maakt deel uit van de vaststelling van de inventaris bouwkundig erfgoed in de provincie Vlaams-Brabant bij ministerieel besluit van 22 september 2021 <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/117572>
- Het beheerplan Wemmel - Sint-Servatiuskerk en kasteel is goedgekeurd bij ministerieel besluit van 19 december 2014. <https://plannen.onroenderfgoed.be/plannen/20>
- Het beheerplan Wemmel – Parochiekerk Sint-Servatiuskerk is goedgekeurd bij ministerieel besluit van 10 november 2017. <https://plannen.onroenderfgoed.be/plannen/463>

2.5.3. Omgeving

Het perceel kadastraal gekend als Wemmel, 1ste afdeling, sectie A, perceelnummer 548A is volgens het gewestplan gelegen in woongebied.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming

De Sint-Servatiuskerk werd samen met het oud kerkhof en de omheiningsmuur bij regentsbesluit van 24 september 1947 beschermd als cultuurhistorisch landschap omwille van de esthetische waarde. De bescherming werd opgestart vanuit de bezorgdheid dat toekomstige ontwikkelingen het karakter van de kerkomgeving zouden schaden. De Sint-Servatiuskerk zelf werd reeds beschermd als monument bij regentsbesluit van 12 februari 1947.

In 2008 was de kerkhofmuur in zeer slechte staat en dreigde er instortingsgevaar. De muur werd gestut in afwachting van de opmaak van een restauratiedossier en landschapsbeheerplan. In het landschapsbeheerplan werd een nieuwe keerwand voorzien ter vervanging van de kerkhofmuur alsook een verbreding van de kerkheuvel en nieuwe beplanting van de hellingen. De sloop van de beschermde kerkhofmuur werd gemotiveerd door te verwijzen naar de toestand zoals weergegeven op de 19de-eeuwse Poppkaart waarbij de kerkheuvel oorspronkelijk een grotere oppervlakte innam.

Opheffingsdossier: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, cultuurhistorisch landschap

Op 19 december 2014 werd het landschapsbeheerplan Sint-Servatiuskerk en kasteel in Wommel bij ministerieel besluit goedgekeurd. Op 25 juli 2016 gaf Onroerend Erfgoed een gunstig advies voor de ontwerpaanvraag voor de kerkomgeving.

In 2018 werd de heraanleg van de kerkomgeving gerealiseerd. De kerkhofmuur werd gesloopt en vervangen door een moderne aanleg met strakke hoeken en lijnen. De kerkheuvel met het oude kerkhof werd verbreed en heringericht met een nieuwe keermuur, nieuwe trapconstructies, een hellend vlak en nieuwe beplantingen. De erfgoedkenmerken die aanleiding gaven tot de bescherming, namelijk het oude kerkhof omgeven door de kerkhofmuur, werden hierdoor onherstelbaar aangetast waardoor de herkenbaarheid en authenticiteit van de site is verloren gegaan.

De bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, Steenweg op Merchtem 93 in Wommel, wordt opgeheven omdat de erfgoedwaarden van het beschermde goed onherstelbaar zijn aangetast of verloren gegaan.

3.2. Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan

De kerkhofmuur en de configuratie van het oude kerkhof rond de Sint-Servatiuskerk gingen verloren bij de heraanleg van de kerkomgeving in 2018.

Het opheffingsdossier documenteert en registreert de erfgoedwaarden van de Sint-Servatiuskerk met oud kerkhof en omheiningsmuur in voldoende mate. Er zijn bijgevolg geen bijkomende maatregelen vereist voor de registratie van de erfgoedwaarden of het behoud van erfgoedelementen in een onroerenderfgoeddepot.

3.3. Motivering van de afbakening van de opheffing

De bescherming als cultuurhistorisch landschap van de Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, Steenweg op Merchtem 93 in Wommel, wordt geheel opgeheven.

Het kadastraal perceel gevat door de opheffing is opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

4. BRONNEN

4.1. Archieven

Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Lopend archief, Wommel, dossier 6903, Sint-Servatiuskerk.

Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Archief Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, Wommel, dossier Sint-Servatiuskerk.

4.2. Digitale bronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2023: Parochiekerk Sint-Servatius met kerkhof [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/89977> (geraadpleegd 20 februari 2023).

Opheffingsdossier: Parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, cultuurhistorisch landschap

4.3. Publicaties

GEMEENTE WEMMEL 2014: *Landschapsbeheerplan voor 'het landschap gevormd door de Sint-Servatiuskerk met het omliggend oud kerkhof en zijn omheiningsmuur' en voor 'het geheel gevormd door het kasteel met zijn onmiddellijke omgeving' te Wommel* [online], <https://plannen.onroerendergoed.be/plannen/20> (geraadpleegd 20 februari 2023).

VERHASSELT K. 2017: *Beheersplan Onroerend Erfgoed. Sint-Servatiuskerk Wommel, Wommel* [online], <https://plannen.onroerendergoed.be/plannen/463> (geraadpleegd 20 februari 2023).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het inhoudelijk opheffingsdossier bevat archieffoto's van de parochiekerk Sint-Servatius met oud kerkhof en omheiningsmuur, Steenweg op Merchtem 93 in Wommel, met weergave van de toestand in 2008, 2014 en 2015.